

Гільорме Т. В.

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Введення. Українське суспільство на сучасному етапі знаходиться на порозі корінних змін, які приведуть до змін в кожному регіоні країни – це побудова моделі гармонійного, справедливого, гуманного суспільства на ґрунті постіндустріальних змін у економічному нагромадженні. За матеріалами ООН, інтегральний показник, як характеризує потенціал людського розвитку, включає три показники: довголіття, освіченість, життєвий рівень. Тому державна політика повинна бути направлена на досягнення оптимального рівня вищевказаних показників.

Для того щоб визначити рівень розвитку регіону існує багато економічних поглядів на методологічні підходи для визначення групи показників соціально-економічного розвитку. Серед українських науковців, які присвятили дослідження даної проблематики, можливо визначити таких як: Зайцева Л. [2] виділяє 4 групи показників: рівень життя населення, соціальна забезпеченість, демографічна ситуація, стан трудових ресурсів, при чому кожна група містить декілька показників соціально-економічного розвитку регіону, Дьомін О. [6] – розділяє на 3 групи: рівень зареєстрованого безробіття працездатного населення працездатного віку в регіоні; рівень життя населення регіону; гострота соціальної напруженості в регіоні.

Постановка завдання. Але не дивлячись на різноманітні погляди залишається не розкритим деякі питання, а саме: розкриття показників соціально – економічного розвитку регіонів через цільову функцію з практичним застосуванням на мезорівні економіки. Метою статті є розробка методологічних засад та практичне застосування на прикладі промислового регіону – Дніпропетровської області.

Результати. На наш погляд на соціально-економічний розвиток регіону впливають багато чинників як можливо представити у вигляді цільової функції (формула 1):

$$SOEDR = f(F_1, F_2, \dots, F_n) \quad (1)$$

де:

SOEDR – показник соціально - економічного розвитку регіону;

f – цільова функція;

F – чинники, як впливають на показник соціально - економічного розвитку регіонів;

n – кількість чинників

Узагальнюючи різноманітні підходи до формування груп чинників як впливають на показник соціально-економічного розвитку регіону можливо схематично представити у наступному вигляді (рис.1):

Безумовно, чинники які розглянуті вище, є тільки частиною показників *SOEDR*, наприклад: індекс виробництва товарів народного споживання; потреба в домашніх телефонах апаратів і забезпечення ними населення; кількість місць на об'єктах ресторанного господарства по регіону у розрахунку на 1000 осіб; пасажиробіг на 1 душу населення; показники професійної підготовки та перепідготовки; забезпечення культурними, освітніми, спортивними закладами; наявність громадських організацій; перелік інших показників. Джерелами інформації для даних показників використовуються матеріали різних організацій, фондів (Державний комітет статистики України [1,7], Державний Центр зайнятості України [4,5], місцеві та всеукраїнські громадські організації, фонди, незалежні експертні оцінки [6] та багато інших).

Група 1 – демографічна ситуація.

1) показники народжуваності та смертності – упродовж 2004р. в області народилося 29,2 тис. дітей, у той час, як померлих було 58,6 тис. осіб. Внаслідок цього, відбулося природне скорочення населення на 29,4 тис. осіб. Народжуваність у сільській місцевості лишається традиційно вищою за міські поселення – відповідно 8,7‰ та 8,2‰. У 2004р. смертність у Дніпропетровській області порівняно з минулим роком зросла з 16,2 до 16,7 осіб на 1000 жителів. Загальний рівень смертності у сільській місцевості був на 32,9% вище, ніж у міських поселеннях (відповідно 21,0‰ і 15,8‰).

2) міграційне сальдо – у Дніпропетровську область у 2004р. прибуло 53,4 тис. осіб, а вибуло з області 53,9 тис.; міграційне скорочення дорівнювало 0,6 тис. осіб. Збільшення міграційного скорочення населення, порівняно з 2003р., на 161 особу відбулось за рахунок зменшення числа прибулих з інших областей України (з 17979 до 17859 осіб), традиційно: з Донецької, Запорізької, Харківської областей та зменшення числа вибулих за межі країни (з 5877 до 4872 осіб або на 17,1%). Серед прибулих в область із-за кордону 90,0% становили іммігранти з країн СНД та Балтії і 10,0% – з країн „далекого” зарубіжжя. Серед вибулих за межі України 58,4% виїхало до країн СНД та Балтії і 41,6% – до країн „далекого” зарубіжжя, головним чином до Німеччини. Міграційна активність населення всередині області у порівнянні з 2003р. збільшилася (на 17 осіб або з 9,4‰ до 9,5‰), тоді, як в інші регіони України кількість випадків переїзду зменшилась на 0,8 тис. (з 0,9‰ до 0,7‰).

3) у результаті природного і міграційного скорочення чисельність населення області за 2004р. зменшилась на 30 тис. осіб і на 1 січня 2004р. становила 3502,9 тис. жителів. Обсяг природного скорочення населення зменшився за 2003р. на 2,9%.

4) показники шлюбів – у 2004р. число шлюбів порівняно з минулим роком збільшилося на 4532 (з 6,6‰ до 8,0‰), кількість розлучень скоротилася на 829 (з 4,2‰ до 4,0‰).

Рис. 1. Група чинників, які впливають на SOEDR

Для розкриття аналізу показників SOEDR буде розглянуто Дніпропетровський регіон за останній звітний рік – 2004 рік.

Табл. 1. Чисельність населення у Дніпропетровському регіоні

	1989 ¹	2001	2002 ²	2003 ³	2004
Чисельність наявного населення					
всього (тис. осіб)	3881,2	3612,6	3567,6	3532,8	3502,9
міське	3231,3	3002,4	2960,3	2933,6	2911,7
сільське	649,9	610,2	607,3	599,2	591,2
у відсотках до всього населення					
міське	83,3	83,1	83,0	83,0	83,1
сільське	16,7	16,9	17,0	17,0	16,9
Чисельність постійного населення					
всього(тис. осіб)	3869,9	3600,3	3561,2	3529,5	3499,6
чоловіки	1787,8	1658,8	1638,5	1622,3	1606,9
жінки	2082,1	1941,5	1922,7	1907,2	1892,7
у відсотках до всього населення					
чоловіки	46,2	46,1	46,0	46,0	45,9
жінки	53,8	53,9	54,0	54,0	54,1

¹ За даними перепису від 12.01.1989 р.

² За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5.12.2001р., 2001, 2003, 2004 роки – на початок року

³ Дані станом на 1 січня 2003 року уточнені за рахунок коригування підсумків по віковій групі .

Група 2 – соціальна забезпеченість.

1) Забезпечення житлом на 1 жителя – житловий фонд є національним багатством, яке створювалося багатьма поколіннями людей. Перехід до ринкової економіки викликав об'єктивну необхідність у проведенні житлової реформи, створенні цивілізованого ринку житла, надав можливість більш широкого використання ресурсів населення при будівництві житла. На 01.01.2005р. житловий фонд Дніпропетровської області становив 78,8 млн. кв. м. загальної площі (у тому числі 1,3 млн. кв. м – площа лоджій, балконів, терас), з якої 81,2% (64 млн. кв. м.) – житловий фонд міських поселень. На житловий фонд, розміщений у гуртожитках, припадало 2,4% (1919,3 тис. кв. м.); 0,01% (4,7 тис. кв. м.) житлових приміщень знаходилося у не житлових будівлях. У 2004 році на одного жителя області у середньому припадало 22,5 кв. м. загальної площі: у міських поселеннях – 22 кв. м., у сільській місцевості – 24,9 кв. м.

2) Забезпеченість лікарями та лікарнями ліжками на одного жителя - на Дніпропетровщині упродовж останнього десятиріччя на фоні демографічного старіння населення відбувалося накопичення та загострення хронічних захворювань, спостерігалось стійке зростання кількості випадків захворювань. Слід відмітити, що у порівнянні з 1990р. захворюваність населення (число випадків захворювань з уперше в житті встановленим діагнозом у розрахунку на 100 тис. населення) зросла у 2 рази, що значною мірою обумовлено як низкою соціально-економічних чинників, так і зростанням у складі населення ваги осіб похилого віку.

3) коефіцієнт злочинності – у 2004 р. кількість злочинів, зареєстрованих управлінням МВС України у Дніпропетровській області, становила 54,8 тис. випадків, що більше у порівнянні з 2003 р. на 7,7%, однак, у порівнянні з 1995 р. це майже на третину менше (на 26,6 тис.). У 2004 р. зареєстровано 50,7 тис. злочинів загально кримінальної спрямованості (92,6% у загальному числі зареєстрованих злочинів), що більше, ніж у попередньому році, на 8,9%. Кількість злочинів економічного спрямування, зафіксованих у 2004 р., дорівнює 4,1 тис. випадків (7,4%). Це менше на 5,5%, ніж у 2002 р. У числі злочинів загально кримінальної спрямованості, зафіксованих у 2004 р. (іх 50,7 тис.), більше половини (55,5%) складають крадіжки.

Група 3 – Рівень життя населення

Табл. 2. Доходи та витрати населення (млн. грн.)

Показники	2002	2003	2004	2004 до 2003, %
Доходи	12890	14757	17080	115,8
у тому числі				
заробітна плата	6176	7194	8332	115,8
прибуток та змішаний дохід	2173	2392	2422	101,3
доходи від власності, одержані	332	476	486	102,1
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	-	-	-	-
Витрати та заощадження	12890	14757	17080	115,8
у тому числі				
придбання товарів та послуг	11746	12523	14943	119,3
доходи від власності, сплачені	22	40	101	152,5
поточні податки на доходи та майно, інші сплачені поточні трансферти	1001	1272	1517	119,2
нагромадження	228	174	101	57,8
приріст фінансових активів	-107	748	418	56,0

Група 4 Стан трудових ресурсів. Стан соціально-трудоових відносин характеризує такі різноманітні аспекти трудових відносин, як працевлаштування, стабільна та вільна зайнятість, відновлення професійних навичок, самостійність на роботі, безпека умов праці, гарантії щодо певного рівня оплати праці, можливість представництва у професійних організаціях тощо. При характеристики стану трудових ресурсів розглядають:

- 1) зайнятість по категоріям (робочі, службовці, керівники, робочі місця, які не потребує професійної підготовки), за видами економічної активності (по галузям), по статті та віку;
- 2) підготовка кадрів, підвищення кваліфікації (треба визначити державні та недержавні учбові заклади, курси, які здійснюють професійно-кваліфікаційну підготовку, професійну орієнтацію, професійну адаптацію, перепідготовку);
- 3) кількість працівників перед пенсійного і пенсійного віку;
- 4) зайняті на умовах неповної зайнятості;
- 5) кількість звільнених працівників та причини звільнення;
- 6) попит на робочу силу;
- 7) причини незайнятості населення та його працевлаштування;
- 8) умови праці та існування пільг та компенсацій за шкідливі умови роботи, випадки травматизму та смерті на виробництві.

У Дніпропетровському регіоні значно знизилась частка населення, зайнятого у суспільному виробництві. Тоді як за цей період істотно збільшилась зайнятість у органах управління, що неможливо оцінити як позитивну тенденцію. Значно збільшилась зайнятість у бюджетних сферах (охорона здоров'я, народна освіта, культура, мистецтво, наука), це пов'язано насамперед з низкою оплатою праці. Питома вага населення, зайнятого у сільському та лісному господарстві, завдяки переїзду сільських мешканців в місто, за останні 5 років зменшилась майже на 5%. За 2002 рік кількість громадян, зайнятих у суспільному виробництві, склало 70% на матеріальне виробництво і 30% на сферу послуг. Можна зробити висновок, що ди-

наміка співвідношення матеріального виробництва і сфери послуг переходить у «економіку послуг». Ця тенденція має як позитивні, так і від'ємні сторони – з одного боку, це явище дає ознаку переходу на більш прогресивну форму розвитку суспільства, сучасного рівня НТП, тобто перехід на ступень «постіндустріального суспільства», а з іншого – заборгованість по заробітній платі у галузях матеріального виробництва найбільша у господарстві країни, та існування прихованого безробіття. Дніпропетровський регіон є одним із провідних в Україні по промисловості та іншим галузям, тобто можливо зробити висновок, що в Дніпропетровському регіоні достатньо високе безробіття. В Україні в останні роки спостерігаються позитивні тенденції – українська економіка вступила у стадію пожвавлення, і це відобразилося на показниках зменшення безробіття. Стан трудових ресурсів в регіоні характеризує багато різноманітних показників: інвестиційний клімат, інноваційне оновлення кадрового потенціалу, економіко-політичну обстановку та багато інше. Для більш детального аналізу показнику трудових ресурсів використовують цілий ряд методологічних засад: балансовий метод, коефіцієнт розширення потенціалу зайнятості, навантаження на 1 вільне робоче місце, показник новостворених робочих місць. На підставі даних розрахунків було виділено 3 періоду стану трудових ресурсів у Дніпропетровському регіоні:

- 1 період (1992–1996 роки) – низки темпи розширення потенціалу зайнятості пояснюються сукупністю чинників, деякі з них: промисловий потенціал на 80% працював у режимі незамкненого технологічного циклу, нераціональна структура національної економіки, надмірна концентрація в індустріально розвинутих регіонах (Дніпропетровський регіон відноситься до цієї групи регіонів) матеріально- та енергомістких виробництв та інше;
- 2 період (1997–2000 роки) стабілізація економіки в Україні взагалі, усіх сегментів ринку (насамперед стабілізація грошової одиниці – ведення гривні в обіг), тобто це відобразилось й на мезорівні економіки – регіональному, у тому разі і піднесення показників соціально-економічної ефективності і у Дніпропетровському регіоні;
- 3 період (2001–2004 роки) – поступове зменшення розширення потенціалу зайнятості зумовлено багатьма чинниками, але вони не носять від'ємний характер у економічному значенні: Україна вступає у постіндустріальний розвиток суспільства, який характеризується подоланням значного технологічного відставання, інноваційне оновлення торкається усієї сукупності виробничих сил, насамперед – людського капіталу, що приводить до зміни усієї парадигми економіки. Розповсюдження кібернетизації, комп'ютеризації, автоматизації призвело до значних зрушень у розширенні потенціалу зайнятості, наприклад у соціально-професійної якості кадрів.

Висновки. Спостерігається зміна стану безробіття, якщо раніше у складу зайнятості переважали жінки та особи з вищою освітою, то зараз ситуація зайнятості змінюється на протилежну – зараз це чоловіки та особи з середньою спеціальною освітою. Найбільш перспективними галузями народного господарства є галузі нематеріальної сфери виробництва (сфера послуг, освіта, наука, медицина та інші). Дніпропетровський регіон переходить до планування економічних послуг – це загальноосвітова тенденція існування на даному етапі розвитку суспільства – «постіндустріального». Крім удосконалення ринку праці, в державній і регіональній політиці зайнятості слід передбачити також особливий соціально-психологічний напрям, який умовно можна позначити як виховання конструктивної мотивації зайнятості, підвищення змісту і духовне наповнення її компонентів. «Леймотивом» цього виховання має стати формування у населення активної позиції щодо самозабезпечення працею та трудового самозахисту, зокрема за такими векторами: а) творення себе як професіонала; б) мистецтво пошуку праці, «пропонування себе» рободавцю; в) стійкість у конкурентній боротьбі на ринку праці; г) постійне фахове й особистісне самовдосконалення; д) «кар'єрна» активність; е) створення робочих місць «для себе», в тому числі організація малих підприємств, фірм, установ тощо; ж) організація з цією метою регіональних чи локальних об'єднань (спілок) безробітних для спільного трудового самозахисту та самозабезпечення працею. Ефективність усіх цих заходів слід розглядати не тільки з позиції захисту та розв'язання проблем безробітних, але й під кутом зору забезпечення інтересів держави і суспільства, оскільки йдеться, як мінімум, про зниження рівня безробіття, а відтак – зменшення частки соціально незахищених людей у загальній структурі населення; поповнення суспільства соціально зрілими врівноваженими особистостями з достатньо збалансованою системою різних груп трудових мотивів. Орієнтованих на здобуття через працю економічних, соціальних та духовних вартостей; усунення чинників дискомфорту, стресогенності ринку праці та життєвого середовища в цілому. Самостійних і водночас солідарних людей, вільних від страху за свій завтрашній день, здатних до повноцінної трудової і громадянської самореалізації. Це створить соціально-психологічне підґрунтя для оптимального функціонування зайнятості. У світі накопичений великий теоретичний і практичний досвід по регулюванню ринку праці. Україна ж має потребу в особливому, комплексному підході. Сьогодні результативна політика зайнятості повинна йти ледве перед реального розвитку ринку праці і превентивно усувати ті перешкоди, що можуть усунути безробіття.

Оскільки сьогодні проблема теоретичного обґрунтування та практичного застосування методики показників соціально – економічного розвитку економіки на мезорівні у нашій країні є надзвичайно актуальною, а база методик визначення цих трансформацій досить незначна і мало опрацьована, перспективи подальших наукових розробок в даному напрямку значні, а самі дослідження необхідні. Кожна система стало розвивається при умові рівноваги кожної із підсистем. Тому для економічної політики України першочерговою засадою є вирівнювання рівнів регіонів у соціально-економічному положенні для підвищення ступеня інтеграції у світове господарство. Головним чинником розвитку регіонів виступає інноваційне оновлення усієї сукупності продуктивних сил, насамперед – людського капіталу.

Джерела та література

1. Діти, жінки та сім'я у Дніпропетровській області / Статистичний збірник, Головне управління статистики у Дніпропетровській області, 2004. – 420 с.
2. Дьомін О. Політика регіонального розвитку в умовах поглиблення ринкових реформ в Україні / Економіка України. – №6. – 2003. – С. 4-13.
3. Зайцева Л., Польська І. Тенденції соціального розвитку регіонів України / Економіка України. – №5. 2003. – С.67-73.
4. Ринок праці Дніпропетровської області у 2000 році. Аналітично-статистичний збірник / Дніпропетровський обласний центр зайнятості, Державний центр зайнятості. Міністерство праці і соціальної політики України / Від-ні за випуск А.А. Надтонка. В.А. Шугайло, Т.Г. Пінскер, Р.С. Решітник, 2001. – 360с.
5. Ринок праці Дніпропетровської області у 2002/2003 роках. Аналітично-статистичний збірник. – ДОЦЗ, 2003. – 610 с.
6. Рубан В., Некрасов В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України: методологія і досвід // Економіка України. – №6. – 2003. – С.14–19.
7. Статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2004 рік / Дніпропетровське обласне управління статистики, 2004. – 590 с.

Джалал А.К.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАСЧЕТУ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ РЕНТЫ ЗЕМЛИ, ЗАНЯТОЙ ВИНОГРАДНИКАМИ РАЗНЫХ СОРТОВ

Постановка проблемы. Почва как поверхностный, плодородный слой земли, сама по себе создана природой, действием ее природных сил на материнской породе. Обработанные с помощью орудий труда, земли превращаются в пашню, сельскохозяйственные угодья, имеющие экономическое плодородие, и которые направлены на поддержание и рост растений.

Как средство производства земля представляет собой предмет труда, когда ее обрабатывают и условием для роста растения, базой его питания. Но без солнечной энергии почва ничего не сделает для роста растений. Только энергия солнца заставит его развиваться, расти. Таким образом, не почва, а растение становится орудием труда, производящим для нас продукты питания и сырье для одежды. Факторы, которые не входят в состав непосредственно почвенных разностей, но составляют основу роста растений: а) солнечная радиация; б) теплообеспеченность; в) влагообеспеченность; г) климатические особенности; д) рельеф, микрорельеф.

Наиболее эффективным и централизованным средством в настоящее время является селекция растений. Создание сортов, устойчивых к нерегулируемым экстремальным факторам среды (морозы, засухи и др.) оказывается наиболее реальной гарантией роста урожайности.

Целью статьи является разработка методических подходов к расчету дифференциальной ренты земли, занятой виноградниками разных сортов. Исходя из поставленной цели, в статье решаются следующие задачи:

- изучение особенности природно-виноградских районов Крыма;
- рассматривается и изучается особенности разных сортов винограда;
- разрабатывается методика дифференциальной ренты земли, занятой виноградниками разных сортов.

Анализ последних исследований и публикаций. О роли растений очень четко написал Тимирязев К.А.: «В настоящее время разве только какие-нибудь щедринские генералы не сознают, что Россию кормит крестьянин. А он сам зовет своей кормилицей землю. Но так ли оно на самом деле? Истинный кормилец крестьянина не земля, а растение, и все искусство земледелия состоит в том, чтобы освободить растение и, следовательно, землевладельца от «власти земли» [1]. «Видеть в почве, независимо от растения самодовлеющий предмет изучения, с точки зрения хозяина земли, конечно, громадная ошибка» [2]. Большинство авторов в экономической литературе связывают все достижения агрономической науки только с почвоведением, улучшением почвы путем систем удобрений, систем обработки, севооборотов, мелиорации и т. д.

Нет сомнения в том, что в системе «почва – растение – технология» центральным звеном является растение, с его особенностями роста и развития.

Природные условия Крыма отличаются большим многообразием: выделено 7 почвенно-климатических зон, а с учетом агроклиматической характеристики – 12 природно-виноградских районов (ПВР) [6].

А. Смит писал: "Некоторые почвы дают вино такой букет, который невозможно получить с других земель ни при какой обработке и уходе" [6]. Необходимость проведения сортрайонирования. вытекает из ведущей роли сорта. Культурные сорта винограда резко реагируют на изменение условий выращивания. Один и тот же сорт в разных почвенно-климатических условиях, как правило, дает продукцию различного качества.

Методика расчета дифференциальной ренты земельных участков, занятых виноградниками разных сортов была апробирована на трех природно-виноградских районах Крыма, наиболее известных благо-